

11.12.2018

EOAK/4531/2018

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Esittelijäneuvos Jarmo Hirvonen

HOVIOIKEUDEN MENETTELY JA YLLÄTYKSELLINEN TUOMIO

1 KANTELU

Kantelijat arvostelivat kantelussaan Itä-Suomen hovioikeuden menettelyä ja 6.2.2018 antamaa tuomiota nro 18/104908 asiassa R 17/735. Kantelussa katsottiin, että hovioikeus oli esitetyn näytön ja syyttömyysolettaman vastaisesti sekä syyttäjän vaatimukset ylittäen katsonut kantelijoiden syyllistyneen rikoksiin ja tuominnut kantelijat ehdottomiin vankeusrangaistuksiin. Kantelijat katsoivat hovioikeuden loukanneen heidän oikeuttaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Lisäksi tuomiossa oli kantelijoiden mukaan asiavirheitä.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta oikeusasiamiehen kansliaan hankittiin Itä-Suomen hovioikeuden asiakirjavihko (R 17/735) ja korkeimman oikeuden asiakirjavihko (R2018/205). Jäljennökset kärjäoikeuden, hovioikeuden ja korkeimman oikeuden ratkaisuksista oli liitetty kanteluun.

Lisäksi hankittiin

- Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisukokoonpanon selvitys,
- Itä-Suomen hovioikeuden presidentin lausunto ja
- kihlakunnansyyttäjä Ilpo Kohosen alustava selvitys.

Kantelijat antoivat vastineensa selvitykseen ja lausuntoon. Vastineeseen sisältyi liitteitä.

3 RATKAISU

3.1 Oikeusasiamiehen toimivalta

Perustuslain 109 §:n mukaan eduskunnan oikeusasiamiehen tulee valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa.

Tehtävänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 3 §:n mukaan oikeusasiamies tutkii kantelun, jos sen kohteena oleva asia kuuluu hänen laillisuusvalvontaansa ja on aihetta epäillä, että valvottava on menetellyt lainvastaisesti tai jättänyt velvollisuutensa täyttämättä taikka jos oikeusasiamies muusta syystä katsoo siihen olevan aihetta.

Oikeusasiamies ryhtyy hänelle tehdyn kantelun johdosta niihin toimenpiteisiin, joihin hän katsoo olevan aihetta lain noudattamisen, oikeusturvan tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Asiassa hankitaan oikeusasiamiehen tarpeelliseksi katsoma selvitys.

Oikeusasiamies ei yleensä tutki kanteluja, jotka liittyvät harkintavallan käyttöön riippumattomissa tuomioistuimissa. Asiat, joihin liittyy perus- ja ihmisoikeusnäkökulmia esimerkiksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten kannalta, saattavat kuitenkin antaa oikeusasiamiehelle erityisen syyn tarkastella lainvoimaisen tuomioon johtanutta menettelyä ja pyytää siihen liittyviä selvityksiä.

3.2 Keskeiset tapatumatiedot

Syyttäjä vaati kantelijoille Etelä-Karjalan kärjäoikeudessa rangaistusta törkeästä kirjanpitorikoksesta ja törkeistä veropetoksista. Syytteessä kerrotut tapahtumat liittyivät kantelijoiden yhtiön toimintaan vuosina 2010–2016.

Kantelijoiden yhtiön liikevaihto muodostui pääasiassa venäjänkielisille matkailijoille tarkoitettuun ilmaisjakelulehteen myytävistä mainoksista. Mainoksia myytiin ainakin Lappeenrannassa, Imatalla, Kotkassa, Haminassa ja Helsingissä toimiville yrityksille. Lehti julkaistiin neljä kertaa vuodessa ja sen vuotuinen painosmäärä oli 130 000–200 000 kappaletta. Lisäksi yhtiön toimintaan kuului mainostajien omien mainoslehtisten jakamista. Yhtiön kirjanpitoon merkityt jakelukulut muodostuivat kantelijoiden ilmoituksen mukaan yhtiön oman mainoslehden ja yritysten erillisten mainoslehtien kuljettamisesta, varastoinnista ja jakelusta.

Syytteissä oli keskeisesti kysymys yhtiön kirjanpitoon merkityistä edellä tarkoitetuista jakelukuluista, joiden määrä oli

- 103 935 euroa vuodelta 2011,
- 107 200 euroa vuodelta 2012,
- 108 730 euroa vuodelta 2013,
- 106 565 euroa vuodelta 2014 ja
- 66 970 euroa vuodelta 2015

eli mainittuina vuosina yhteensä 493 400 euroa.

Syytteessä lähdettiin siitä, että yhtiön kirjanpitoon merkityt jakelukulut eivät olleet miltään osin todellisia. Merkitsemällä olemattomia jakelukuluja yhtiön tulosta pienentävinä menoina kirjanpitoon ja antamalla veroilmoitukset tällaiseen kirjanpitoon perustuvilla tiedoilla oli syytteen mukaan syyllistytty törkeään kirjanpitorikokseen (kohta 1) ja yhtiön verotusta koskeneeseen törkeään veropetokseen (kohta 2). Yhtiön pankkitililtä tehtyjen käteisnostojen, joiden kirjanpidossa esitettiin olleen pääosin edellä mainittuja jakelukuluja, katsottiin syytteissä olleen yhtiön osakkaiden saamaa peiteltyä osingonjakoa. Tältä osin kantelijoille vaadittiin rangaistusta heidän henkilökohtaisessa verotuksessaan tehdyistä törkeistä veropetoksista (kohdat 3 ja 4).

Kärjäoikeudessa esitetyt syytteet vastasivat yrityksessä suoritettujen verotarkastusten perusteella Verohallinnossa tehtyjä johtopäätöksiä. Verotarkastuskertomuksessa todettiin muun ohella seuraavaa:

”Tarkastuksen aikana saatujen selvitysten mukaan mainoslehtiä jaetaan Lappeenrannan lähialueiden lisäksi rajalla, mutta ei laajemmin Venäjän puolella. Tarkastushavaintojen mukaan mainoslehtien jakelun yhtiössä ovat suorittaneet yhtiön osakkaat ja yhtiön työntekijät. Venäläisille yhtiöille kirjanpidon tositteiden mukaan käteisellä maksetut huomattavan suuret jakelukulut eivät näin ollen vastaa todellisuutta.

Kirjanpitoon kirjatuista jakelukuluista suurimmasta osasta puuttuu myyjäyhtiön antama ostolasku...

... Edellä mainituille venäläisille yhtiölle maksettuja ostoja ei voida pitää todellisina, koska kirjanpidossa ei ole ollut kyseisten yhtiöiden laatimia ostolaskuja suoritetuista palveluista eikä tarkastajille

*ole esitetty luotettavaa näyttöä siitä, että jakelupalvelua olisi kyseisten yhtiöiden toimesta tosiasias-
assa Venäjällä tehty.”*

Kantelijat kiistivät syytteet selittäen, että kaikki kirjanpitoon merkityt kulut olivat olleet todellisia kuluja. Verotarkastuksessa heille ei ollut annettu mahdollisuutta selvittää asiaa. Lehtien kuljetuksesta ja jakelusta raja-asemilla kädestä käteen oli maksettu venäläisille yhteistyökumppaneille käteisellä yhtiön tililtä otetuilla varoilla. Maksuista oli laadittu kirjanpitoon tositteet, jotka oli hyväksytty tilitoimistossa ja tilintarkastuksissa. Kantelijat esittivät käteismaksujen käytölle useita Venäjän pankkijärjestelmään ja rahanvaihtokursseihin liittyviä käytännön syitä.

Etelä-Karjalan käräjäoikeus katsoi syytteissä kuvatun menettelyn selvitettyksi ja luki syytteen mukaisesti kantelijoiden syyksi törkeän kirjanpitorikoksen ja törkeät veropetokset. Kumpikin kantelija tuomittiin törkeästä kirjanpitorikoksesta ja kahdesta törkeästä veropetoksesta yhteiseen 2 vuoden 3 kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen sekä suorittamaan Verohallinnolle korvauksia. Kantelijat tuomittiin myös liiketoimintakieltoon ja heidän omaisuuttaan määrättiin vakuustakavarikkoon.

Kantelijat valittivat käräjäoikeuden ratkaisusta hovioikeuteen. He vaativat syytteiden ja muiden vaatimusten hylkäämistä sekä vakuustakavarikon kumoamista.

Hovioikeus toimitti asiassa pääkäsittelyn 14.–16.11.2017. Pääkäsittelyssä kuultiin todistelutar-koituksessa kantelijoita sekä 13 todistajaa.

Oikeusasiamiehen kansliaan hankitun hovioikeuden selvityksen mukaan syyttäjä oli 16.11.2017 todennut hovioikeuden pääkäsittelyssä antamassaan loppulausunnossa, että jakelukuluista oli esitetty relevanttia vastatodistelua. Selvityksen mukaan syyttäjä oli kuitenkin todennut, että oli vaikea sanoa, mikä osa kustannuksista oli vähennyskelpoisia. Hovioikeuden selvityksen mukaan syyttäjä oli ilmoittanut jättävänsä asian oikeuden harkintaan ilmoittaen kuitenkin pysyvänsä syytteessä. Tämän jälkeen Verohallinnon edustaja oli niin ikään ilmoittanut myöntävänsä, että lehtiä oli kuluja aiheuttavalla tavalla jaettu, mutta hänenkin mielestään vähennyskelpoisten kulujen määrä oli jäänyt avoimeksi.

Syyttäjän oikeusasiamiehen kansliaan antamassa alustavassa selvityksessä todettiin seuraavaa:

*”Hovioikeuden selvitys vastaa käsitystäni tapahtumista. Ilmoitin siis jo hovioikeuden pääkäsittelyn päätteeksi, että jakelukuluista, radiomainonnasta sekä internet- ja atk-kuluista on vastaajien ta-
holta esitetty relevanttia vastatodistelua. En enää muista, mitä olen tuolloin nimenomaisesti sano-
nut niiden vähennyskelpoisuudesta, mutta ilmeisesti hovioikeuden kirjaus tältä osin pitää paik-
kansa.*

*Pääkäsittelyn jälkeen olen toimittanut hovioikeuteen aineistossa olevan sähköpostin, jossa olen
nimenomaisesti todennut, että pidän ainakin jakelukulujen osalta vastaajien vastatodistelua uskot-
tavana ja että ainakin tältä osin kulut olisivat perusteltuja ja vähennyskelpoisia.*

Kuten hovioikeus on todennut, en kuitenkaan luopunut syytteestä miltään osin.”

Hovioikeuden tultua päätösneuvottelussaan siihen tulokseen, että käräjäoikeuden tuomiota muutettaisiin, se päätti 21.12.2017 täydentää pääkäsittelyä pyytämällä Verohallinnolta lausuma korvausvaatimuksen määrästä siinä tapauksessa, että vähennyskeltottomia jakelukuluja verovuosina 2011–2015 olisi 493 400 euron asemasta 409 379 euroa.

Verohallinnon ilmoitettua, ettei se pystynyt annetuilla tiedoilla antamaan pyydettyä lausumaa, vaan tarvitsi vähennyskeltottomien kulujen määrän verovuosittain, hovioikeus täydensi lausumapyyntöään 22.12.2017 viittaamalla jakelukuluja koskeviin 56 000 euron määräisiin X Oy -

nimisen yhtiön laskuihin sekä kantelijoiden yhtiön kirjanpitoon liitettiin X Oy -yhtiön tositteisiin, joiden yhteismäärä oli 28 021 euroa. Mainitut summat yhteenlaskettuina olivat 84 021 euroa, mikä vastasi edellä mainittujen 493 400 euron ja 409 379 euron erotusta. Hovioikeuden lausumapyyntöä siis ilmeni, että se oli hyväksymässä vähennyskelpoisiksi ja siis kirjanpitoon oikein merkityiksi jakelukuluiksi vain 84 012 euroa.

Verohallinto toimitti pyydetyn lausuman hovioikeuteen 9.1.2018 ja oikaistun lausuman 16.1.2018. Lausumissa oli hovioikeuden antamien tietojen perusteella laskettu vältettyjen verojen määrät ja täsmennetty Verohallinnon korvausvaatimuksen määrää tätä vastaavasti.

Hovioikeus varasi syyttäjälle ja kantelijoille tilaisuuden kirjallisen lausuman antamiseen Verohallinnon 9.1.2018 antaman lausuman johdosta ”siltä osin kuin kysymys oli siitä, mikä oli korvausvaatimuksen määrä hovioikeuden Verohallinnolle antamien lähtötietojen perusteella”.

Syyttäjä lausui 15.1.2018 hovioikeudelle antamassaan lausumassa muun ohella seuraavaa:

”Syyttäjän tulee objektiviteettiperiaatteen mukaisesti tuoda esiin myös syytettä vastaan puhuvia seikkoja. Tähän nähden olen niin käräjäoikeudessa kuin hovioikeudessa lausunut loppulausunnossani käsityksenäni, että ainakin jakelukulujen osalta pidän vastatodistelua uskottavana ja että ainakin tältä osin kulut olisivat perusteltuja ja vähennyskelpoisia.”

Syyttäjä katsoi lausumassaan, että asia tulisi ratkaista vastaajien eduksi ja päätyä ehdolliseen vankeusrangaistukseen.

Kantelijoilla ei ollut hovioikeuteen 15.1.2018 ja 16.1.2018 toimittamissaan lausumissa huomautettavaa Verohallinnon laskelman teknisestä suorituksesta, mutta he katsoivat syyttäjän tavoin, että kaikki jakelukulut olivat vähennyskelpoisia. Toisen kantelijan lausumassa todettiin muun ohella seuraavaa:

”Ottaen huomioon esitetty näyttö ja se miten syyttäjä ja verottajankin edustaja on esitettyä näyttöä pääkäsittelyssä loppulausunnoissaan arvioinut eli että verotarkastuksessa vähennyskeltvottomaksi katsotut kulut tulisi voida katsoa kokonaan tai ainakin suurelta osin todellisiksi yhtiön vähennyskelpoisiksi kuluiksi, on lausuman antajan kannalta todella suuri pettymys, että verottajalle annettujen lähtötietojen perusteella vain pieni osa kuluista (alle 19 %) oltaisiin mahdollisesti hyväksymässä.”

Hovioikeus pyysi 18.1.2018 syyttäjää ilmoittamaan, oliko hän 15.1.2018 antamassaan lausumassa tarkoittanut luopua syytteestä jakelukulujen osalta tai rajoittaa syytettä.

Syyttäjä vastasi hovioikeuden tiedusteluun samana päivänä ja ilmoitti seuraavaa:

”Verohallinnon toimitettua uudet laskelmat hovioikeudelle keskustelin mahdollisesta syytteestä luopumisesta Verohallinnon edustajan kanssa. Hän ei ollut halukas luopumaan syytteestä enää prosessin tässä vaiheessa ja tämän vuoksi en minäkään luovu syytteestä miltään osin, koska asianomistajalla on joka tapauksessa syyteoikeus, jota tämä tulisi käyttämään syyttäjän mahdollisesti luopuessa syytteestä.”

Verohallinnon edustaja on ilmeisesti omasta aloitteestaan 22.1.2018 toimittanut hovioikeuteen lausuman, joka on kuulunut seuraavasti:

”Totesin oikeudessa, että on näytetty mainoksia jaetun raja-aseilla ja että siitä on arvatenkin aiheutunut kuluja. En ottanut kantaa kulujen määrään.

Totesin edelleen, että yhtiöllä on ollut radiomainoksia ainakin jonkin verran ja että niistäkin lienee aiheutunut kuluja, joiden määrään en ottanut kantaa.”

Hovioikeus antoi asiassa tuomion 6.2.2018. Jakelukulujen osalta tuomio vastasi hovioikeuden asianosaisille edellä mainituin tavoin lausumapyynnössään ilmaisemaa ennakkokantaa.

Hovioikeus totesi ratkaisussaan riidattomaksi, että kantelijoiden yhtiö oli kuljettanut lehdet rajanylityspaikoille ja Venäjän puolella niitä oli venäläisten yritysten toimesta jakanut kymmenkunta henkilöä. Hovioikeus katsoi useiden henkilöiden kertoman perusteella selvitetyn, että mainoksia oli jaettu rajalla jonottaviin autoihin.

Hovioikeus totesi ratkaisussaan lehtien jakeluun kohdistuvista kuluista seuraavaa:

”Näin ollen yhtiön on katsottava käyttäneen lehtien noutoon, varastointiin ja jakeluun ulkopuolista palvelua. Selvittämättä sen sijaan on jäänyt palvelun laajuus. Kun huomioon otetaan, että matkailijamäärät vaihtelevat vuosittain ja viikonpäivittäin, uskottavaa ei ole, että jakelua olisi tehty kaikkina vuosina joka arkipäivä kuten vastaajat ovat kertoneet...”

Hovioikeuden pääkäsittelyssä todistajana kuultu venäläinen yrittäjä kertoi lehtien jakelusta maksetun hänen yhtiöilleen runsaat 5 000 euroa kuukaudessa. Tältä osin hovioikeus totesi ratkaisussaan:

”S:n mukaan hänen yhtiöilleen oli suoritettu runsaat 5.000 euroa kuukaudessa, mikä tekisi syytteen tekoajalta yhteensä 370.000 euroa. Kun huomioon otetaan, että maksut on suoritettu jo kauan sitten, että S:lla oli useita yrityksiä johdettavanaan, että osa maksuista on suoritettu euroissa ja osa ruplissa sekä että valuuttakurssi on vaihdellut näinä vuosina voimakkaasti, ei S:n arviota maksujen määrästä ole pidettävä luotettavana...”

Hovioikeus katsoi saamansa selvityksen perusteella, että venäläisiltä yrityksiltä ostettuja palveluita oli maksettu käteisellä Venäjällä yhtiön pankkitililtä Suomessa nostetuilla euroilla tai Venäjällä ruplilla. Kirjanpitoon oli liitetty pankin tosite varojen nostosta. Tositteeseen oli useassa tapauksessa merkitty ostetun palvelun laatu. Joihinkin tositteisiin oli liitetty venäläinen kuitti. Suurimpaan osaan oli liitetty suomenkieliselle kuittilomakkeelle käsin kirjoitettu kuitti, jossa oli joissakin tapauksissa jonkin venäläisen yhtiön leima tai jonkin henkilön nimikirjoitus taikka johon oli merkitty erään tietyn venäläisen henkilön nimi. Nostot oli kirjattu kirjanpitoon menoiksi kassakirjaa käyttämättä siten, että maksut näyttivät suoritettuna pankkitililtä. Pankin tiliotteessa menot näkyivät kuitenkin käteisen nostoina eikä maksuina.

Hovioikeus päätyi tuomiossaan jo edellä selostetuissa lausumapyynnössään ilmaistuin tavoin katsomaan, että perusteetta vähennettyjä jakelukuluja oli 84 021 euroa vähemmän kuin syytteessä ja käräjäoikeuden tuomiossa oli katsottu eli 409 379 euroa.

Hovioikeus alensi kantelijoiden rangaistukset 2 vuodeksi vankeutta, mutta piti ne ehdottomina.

Asiakirjoista ei ilmene, keskusteltiinko rangaistusten ehdollisuudesta pääkäsittelyssä. Sen jälkeen, kun syyttäjä oli 18.1.2018 hovioikeuteen antamassaan lausumassa katsonut, että rangaistukset voivat olla ehdollisia, asianosaisilla ei saadun selvityksen perusteella ole ollut tilaisuutta ilmaista käsitystään rangaistuksen määräämiseen liittyneistä seikoista.

Kantelijat hakivat valituslupaa Korkeimmasta oikeudesta perustellen valituslupahakemustaan muun ohella seuraavasti:

”Hovioikeuden menettely on rikkonut C:n oikeutta oikeudenmukaisen oikeudenkäyntiin, koska rikosasian vastaajan tulisi tietää etukäteen, mistä seikoista hänen tulee esittää todistelua ja perusteluja. C:n puolustus olisi luonnollisesti toiminut mm. oman loppulausuntonsa osalta hovioikeudessa toisin, jos puolustus olisi ymmärtänyt, että hovioikeus jättää veropetosta koskevassa asiassa huomioimatta, että syyttäjä on hovioikeudessa loppulausunnossaan myöntänyt syytteessä

tarkoitettujen yhteensä 493.400 euron jakelukulujen olevan perusteltuja ja vähennyskelpoisia verotuksessa...

...C:n puolustus jäi siihen käsitykseen, että Verohallinnon edustaja yhtyi loppulausunnossaan syyttäjän näkemykseen myös jakelukulujen vähennyskelpoisuuden osalta ja katsoi jakelukulujen olevan ainakin pääosin perusteltuja ja vähennyskelpoisia.”

Korkein oikeus hylkäsi kantelijoiden valituslupahakemukset 16.4.2018 antamallaan päätöksellä. Hovioikeuden tuomio jäi siis pysyväksi.

3.3 Kysymyksenasettelu

Kysymys on ennen muuta sen arvioinnista, päätyikö hovioikeus odottamatta ja yllätyksellisesti syyttäjän ja Verohallinnon kantoja ankarampaan lopputulokseen ja loukkasiko se siten kantelijoiden oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

Asian arvioinnin kannalta on ratkaisevaa, mikä syyttäjän ja Verohallinnon näkemys kantelijoiden hovioikeudessa esittämien muutosvaatimusten oikeellisuudesta hovioikeusprosessin loppuvaiheessa oli. Mikäli asianosaisten näkemykset ovat hovioikeudessa jääneet epäselviksi, on arvioitava, olisiko syyttäjän ja Verohallinnon kannanottoja tullut selventää prosessinjohtollisin toimin ennen asian ratkaisemista ja jos näin ei ollut tehty, oliko syytesidonnaisuutta ja kantelijoiden oikeutta saada yksityiskohtainen tieto heihin kohdistetusta syytteestä loukattu.

3.4 Sovellettavat säännökset ja periaatteet sekä keskeistä oikeuskäytäntöä

Kotimainen rikosprosessi perustuu akkusatoriseen eli syyttämismenettelmään. Se tarkoittaa oikeudenkäyntimenettelyn määräytymistä asianosaisten, yhtäältä syyttäjän ja asianomistajan ja toisaalta vastaajan toimenpiteiden mukaan. Syyttäjän ja asianomistajan tehtävänä on hankkia ja esittää tuomioistuimelle koko oikeudenkäyntiaineisto. Syyttäjän syyte ja asianomistajan vaatimukset rajaavat tuomioistuimen tutkimisvallan. Tuomioistuin saa tuomita vain siitä teosta, josta vastaajalle on vaadittu rangaistusta. Syyttämismenettelyn mukaisessa menettelyssä oikeudenkäynti rakentuu aikaisempaa selvemmin kaksiasianosaissuhteen pohjalle, jolloin toisella puolella ovat syyttäjä ja asianomistaja ja toisella puolella vastaaja. Tuomioistuimen asiana on pysytellä puolueettomana ja ratkaista asia osallistumatta varsinaisesti sen selvittämiseen. Vastaa-jalle ei saa syntyä sellaista kuvaa, että hänellä on vastassaan sekä syyttäjä että tuomioistuimen puheenjohtaja. ([LaVM 9/1997 vp](#), s. 7–9).

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 3 §:n mukaan vastaaja saadaan tuomita vain siitä teosta, josta hänelle on vaadittu rangaistusta. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä (KKO [2001:43](#), [2003:74](#), [2009:25](#), [2011:103](#), [2014:81](#), [2015:67](#) ja [2017:7](#)) ilmenee, että teolla tarkoitetaan syytteen teonkuvauksen mukaista menettelyä. Koska vastaajalla tulee olla asianmukainen mahdollisuus puolustautua syytettä vastaan, syyksilukeminen ei saa perustua muihin seikkoihin kuin niihin, joihin syytteen teonkuvauksessa on vedottu rangaistusvaatimuksen tueksi. Syytesidonnaisuuden tarkoituksena on turvata vastaajan puolustautumismahdollisuudet oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä tavalla. Voidakseen puolustautua syytettä vastaan vastaajan on tiedettävä tarkasti, mistä häntä syytetään.

Tuomioistuin ei saa yllättää vastaajaa tuomiolla, jossa tuomitaan muusta teosta kuin mistä on vaadittu rangaistusta ([LaVM 9/1997 vp](#), s. 14). Kysymys on kuulemisperiaatteen eli kontradiktorisen periaatteen noudattamisesta. Asianosaisilla tulee olla mahdollisuus ottaa kantaa kaikkiin vastapuolen väitteisiin. Kontradiktorinen periaate turvaa vastaajan puolustautumismahdollisuuksien toteutumisen ja varmistaa, ettei tuomio tule asianosaisille yllätyksenä. Kyseessä on ehdoton oikeusperiaate ja yksi keskeisimmistä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementteistä.

Ratkaisussa [KKO 2005:134](#) on katsottu asianmukaisen käsittelyn tuomioistuimessa edellyttävän, että tuomioistuimen ratkaisu perustuu vain sellaisiin seikkoihin, jotka ovat nimenomaisesti olleet oikeudenkäynnin asianosaisten tiedossa ja joista nämä ovat voineet lausua käsityksensä. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on pitänyt kuulemisperiaatetta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeisenä takeena (esimerkiksi ratkaisut [Nideröst-Huber v. Sveitsi](#), tuomio 18.2.1997, kohta 24, [Krcmár ym. v. Tsekin tasavalta](#), tuomio 3.3.2000, kohta 43, [Joos v. Sveitsi](#), tuomio 15.11.2012, kohta 27, ks. myös Pellonpää, Matti ym.: Euroopan ihmisoikeussopimus, 2018, s. 712–717).

Rikosasian vastaajaa ei siis voida tuomita sellaisesta, mihin syyttäjä (tai asianomistaja) ei ole vedonnut. Syyttäjän vetoamisvelvollisuus on oikeuskäytännössä asetettu varsin tiukaksi. (Pekka Koponen: [Syytteen muuttamisesta ja syytesidonnaisuudesta](#), Lakimies 1997 s. 274–277 ja Koponen: [Uudemmaa tulkintakäytäntöä syytesidonnaisuudesta ja rikostuomion oikeusvoimasta I](#), Lakimies 2003 s. 183–200).

Perustuslain 21 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kohdan mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus saada yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista sekä oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan.

Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohdan mukaan oikeudenkäynnin on oltava rehellinen ja 3 kohdan mukaan rikoksesta syytetyllä on oikeus saada yksityiskohtainen tieto syytteen luonteesta ja syistä sekä oikeus saada riittävästi aikaa ja mahdollisuuksia valmistella puolustustaan.

Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä on korostettu kontradiktorisen menettelyn, yksityiskohtaisen tiedon vaatimuksen ja oikeudessa käytävän keskustelun merkitystä myös muutoksenhakuasteessa käytävässä prosessissa. Suomea koskevassa ratkaisussa Juha [Nuutinen v. Suomi](#) (tuomio 24.4.2007) vastaajaa syytettiin muun muassa törkeästä veropetoksesta, johon liittyi väite tekaistujen laskujen hyödyntämisestä. Käräjäoikeus tuomitsi Nuutisen syytteen mukaisesti ja Nuutinen valitti hovioikeuteen. Hovioikeus tuomitsi Nuutisen avunannosta törkeään veropetokseen katsoen hänen valmistaneen veropetoksen tekemisessä käytettyjä tekaistuja laskuja. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että laskujen valmistaminen oli alkuperäiseen syytteesseen nähden uusi elementti, josta ei ollut keskusteltu hovioikeuden pääkäsittelyssä. Mahdollisuutta tuomita Nuutinen laskujen valmistamiseen perustuneesta avunannosta ei ollut hovioikeuden pääkäsittelyssä muutenkaan käsitelty. Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan Nuutinen oli tuomittu sellaisista seikoista, joita vastaan hänellä ei ollut ollut tilaisuutta puolustautua kontradiktorisessa menettelyssä. Se, että Nuutinen oli hakenut valituslupaa korkeimmasta oikeudesta ei ollut korjannut asiaa oikeudenkäyntiä kokonaisuutena arvioitaessa, koska valituslupaa ei myönnetty. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi Suomen rikkoneen ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 ja 3 kohtia (tuomion kohdat 32–34).

Tuomioistuimen tulee oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 5 §:n 2 momentin mukaan valvoa, että asia tulee asianmukaisesti käsitellyksi ja että asiaan ei sekoiteta mitään siihen kuulumatonta. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen tulee tarvittaessa kysymyksiin poistaa asianosaisten lausuntojen epäselvyyksiä ja puutteellisuuksia. Tuomioistuimen on prosessinjohtovaltaansa käyttäen huolehdittava siitä, että asiassa tulee selväksi, miten asianosaiset haluavat prosessuaalisia oikeuksiaan käyttää ja mitä he tarkoittavat näiltä osin vaatia ([KKO 2015:86](#) kohta 27).

Oikeuskäytännössä on katsottu, että tuomioistuimen velvollisuutena on kyselyoikeuttaan käyttäen selvittää asianosaisten vaatimuksiin liittyvät epäselvyydet myös silloin, kun vaatimus kohdistuu rikosasian vastaajaan (KKO 2010:40, 2013:98 ja 2015:86).

Hyvään oikeudenhoitoon kuuluu, että asianosaisilla on selkeä käsitys käsiteltävänä olevasta asiasta. Myös rikosasiaa muutoksenhakuvaiheessa käsiteltäessä on noudatettava oikeudenkäymiskaaren säännöksistä ilmenevää yleistä periaatetta, jonka mukaan tuomioistuimella on velvollisuus huolehtia siitä, että asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet tulevat selvitettyiksi ja että asia tulee perusteellisesti käsitellyksi. Jos oikeudenkäynnin kohdetta koskeva asianosaisten esitys on epäselvä tai puutteellinen, tuomioistuimella on kyselyvelvollisuus (KKO 2010:40 kohta 19).

Oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 1 §:n mukaan oikeudenkäynti hovioikeudessa koskee kärjäoikeuden ratkaisun kohteena ollutta asiaa valituksessa ja mahdollisessa vastauksessa vedotulta osalta. Tutkittavana on, onko ja miten kärjäoikeuden ratkaisua muutettava. Lainkohtaa koskevissa esitöissä (HE 91/2002 vp s. 38) korostetaan, että hovioikeudessa käytävä oikeudenkäynti on luonteeltaan muutoksenhakumenettelyä, jonka tavoitteena on alioikeusratkaisun oikeellisuuden kontrollointi. Oikeudenkäynti hovioikeudessa ei ala alusta, vaan pohjautuu siihen, mihin kärjäoikeuskäsittelyssä päädyttiin. Käsitteily kohdistuu muutosvaatimuksiin ja niiden perusteisiin.

Oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 4 §:n mukaan vastauksessaan hovioikeudelle sen antajan on ilmoitettava, myöntääkö hän muutosvaatimuksen vai vastustaako sitä sekä käsityksensä valittajan vaatimuksen perusteista. Säännöksen tarkoituksena on rajata hovioikeuskäsittely vain riidanalaisten seikkojen selvittämiseen. Todistustaakan ja muiden syyttäjälle ja asianomistajalle kuuluvien velvollisuuksien osalta hovioikeusprosessi ei kuitenkaan poikkea kärjäoikeudessa käytävästä prosessista.

Kuten edellä on todettu, oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on turvattu perustuslain 21 §:ssä ja vastaavasti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa. Tätä kautta perus- ja ihmisoikeusmyönteinen laintulkintavelvollisuus korostaa erityisesti rikoksesta syytetyn perusoikeuksia ja oikeusturvatakeita. Nimenomaan tuomioistuimen toiminnan näkökulmasta perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusturvan takaaminen voidaan nähdä lainkäytön tehtävänä tai funktiona, tuomioistuimen roolina. Tuomioistuimen rooliin kuuluu huolehtia siitä, että rikosprosessi toteutuu tavalla, joka täyttää perustuslain 21 §:n oikeudenmukaisuusvaatimukset. Koska usea epäillyn ja syytetyn eduksi säädetty tai muuten velvoittava oikeusturvatake voi vaikuttaa suoraan oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen, on mahdollista katsoa, että epäillyn tai syytetyn oikeusturvasta huolehtiminen on tuomioistuimen eli lainkäytön keskeinen funktio. Syyttäjän rooliin liittyvät tehtävät tai funktiot poikkeavat tuomioistuimen roolista. Lainkäyttötasolla syyttäjän ensisijaisena tehtävänä on huolehtia rikosvastuun toteuttamisesta (Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi: Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I, 2003, s. 143–144).

3.5 Hovioikeuden menettelyn arviointi

Tarkastelen aluksi hovioikeuden menettelyä ennen pääkäsittelyn päättämistä tilanteessa, jossa sekä syyttäjä että Verohallinto olivat loppulausunnoissaan ilmoittaneet, että esitetyn selvityksen valossa ainakin osa kärjäoikeuden totuutta vastaamattomina pitämistä kantelijoiden yhtiön kirjanpitoon merkityistä jakelukuluista oli ollut todellisia.

Oikeusasiamiehen kansliaan saadun selvityksen mukaan on sinänsä mahdollista, että syyttäjä on loppulausunnossaan pitänyt myöhempää hovioikeudelle 15.1.2018 esittämäänsä kannanottoa vastaavasti jopa kaikkia kirjanpitoon merkityjä jakelukuluja oikeina. Tätä tukee sekin, että

syyttäjä on kanteluun ja kantelijoiden vastineeseen liitettyssä 8.3.2018 kantelijoille lähettämässään sähköpostiviestissä ilmoittanut hovioikeuden istunnon lopussa sanoneensa, että hän piti ainakin jakelukuluja kokonaisuudessaan hyväksyttävänä.

Ottaen huomioon, ettei asian käsittely muutoksenhakuasteessa sellaisenaan aiheuta muutosta rikosasioissa noudatettaviin väittämis-, vetoamis- ja todistustaakan jakoa koskeviin sääntöihin, sekä edellä selostetut syytesidonnaisuuden ja kuulemisperiaatteen asettamat vaatimukset, hovioikeuden ei mielestäni olisi pääkäsittelyssä tullut tyytyä syyttäjän ja Verohallinnon loppulausunnoissaan antamiin epätasmoiksi jääneisiin ilmoituksiin jakelukulujen osittaisesta oikeellisuudesta.

Syyttäjän ja Verohallinnon pääkäsittelyssä esittämien kannanottojen tosiasiallinen sisältö on tarkoittanut kantelijoiden muutosvaatimusten osittaista myöntämistä oikeiksi. Jos oikeudenkäynnin kohdetta koskeva asianosaisen esitys on epäselvä tai puutteellinen, tuomioistuimella on kyse-lyvelvollisuus. Myöntämisen tarkka sisältö olisikin tullut selvittää ennen hovioikeuden pääkäsittelyn päättämistä. Kysymys jakelukulujen oikeellisuudesta on ollut asian ratkaisun kannalta niin keskeinen, ettei hovioikeuden päätösneuvotteluita olisi nähdäkseni tullut aloittaa ennen asianosaisten täsmällisten kantojen selvittämistä.

Rikosasian kaikissa käsittelyvaiheissa syytetyn puolustukselle ja tuomioistuimelle tulee olla yksiselitteisen selvää, mitä syytetyn väitetään tehneen tai laiminlyöneen. Käsitykseni mukaan asianmukaisen prosessinjohton vaatimukset olisivat jo ennen kantelijoiden loppulausuntojen antamista edellyttäneet sen täsmällistä selvittämistä, miltä osin syyttäjä ja Verohallinto edelleen väittivät yhtiön kirjanpitoon merkittyjen jakelukulujen olleen paikkansa pitämättömiä. Vaikka täsmällisen kannanoton saaminen olisi edellyttänyt tauon pitämistä, pääkäsittelyn lykkäämistä tai muuta soveltuvaa järjestelyä, toimenpide olisi käsitykseni mukaan ollut välttämätön kantelijoiden puolustautumismahdollisuuksien turvaamiseksi. Hovioikeuden laiminlyönnin vuoksi kantelijat ovat joutuneet antamaan loppulausuntonsa tietämättä tarkasti, miltä osin jakelukulujen oikeellisuus edelleen oli hovioikeudessa riitaista.

Edellä todettu prosessinjohtollinen laiminlyönti on osaltaan johtanut siihen, että pääkäsittelyn päättymisen jälkeen hovioikeus on omasta aloitteestaan ja siten akkusatorisen periaatteen vastaisesti päätyntä jakelukuluja koskevaan laskelmaan, joka on kantelijoiden kannalta vaikuttanut ankarammalta kuin nämä olivat perustellusti voineet syyttäjän ja Verohallinnon loppulausuntojen perusteella odottaa.

Hovioikeuden menettelyä voidaan arvostella myös siltä osin, ettei hovioikeus ole kuullut asianosaisia pääkäsittelyn jälkeen päätösneuvotteluissa tekemästään laskelmasta muulla tavoin kuin pyytämällä Verohallintoa ilmoittamaan vahingonkorvauksena vaadittavan veron määrän hovioikeuden antamien lukujen pohjalta sekä pyytämällä sen jälkeen muilta asianosaisilta lausuman Verohallinnon toimittamasta laskelmasta.

Kantelijat ja syyttäjä ovat saaneet tilaisuuden lausua hovioikeuden alustavasta, ja sittemmin myös tuomioon päätyneestä kannanotosta, vasta siinä vaiheessa, kun Verohallinto on hovioikeuden kaavailemaan lopputulokseen perustuen laskenut vältettyjen verojen määrät ja ilmoittanut ne hovioikeudelle. Vaikka syyttäjä tämän jälkeen hovioikeuden lausumapyyntöön antamassaan vastauksessa on hovioikeuden kannan vastaisesti katsonut kaikkien jakelukulujen olleen "perusteltuja ja vähennykelpoisia", ei voida olettaa, että päämiehensä etuja valvova Verohallinnon edustaja olisi enää tässä vaiheessa, kun hovioikeuden alustava kanta jo oli sen tiedossa, voinut esittää hovioikeuden kantaa lievempiä syyttäjän kantaa myötäileviä kannanottoja. Hovioikeuden menettelyä voidaan tästä huolimatta arvostella siltäkin osin, ettei prosessin aiemmissa

vaiheissa kannanotoissaan syyttäjään yhtyneeltä Verohallinnolta enää syyttäjän lausuman saamisen jälkeen ole erikseen tiedusteltu, poikkesiko Verohallinnon näkemys tällä kertaa syyttäjän näkemyksestä.

Saatuaan edellä mainitun syyttäjän lausuman, jossa syyttäjä on katsonut kaikkien kirjanpitoon merkittyjen jakelukulujen olleen ”perusteltuja ja vähennyskelpoisia”, hovioikeus on tiedustellut syyttäjältä, tarkoittiko syyttäjä lausumallaan luopua syytteestä jakelukulujen osalta tai rajoittaa syytettä.

Hovioikeuden syyttäjälle lähettämän lausumapyynnön sisältöä ja sanamuotoa voidaan arvioida. On kyseenalaista, onko syytteestä luopuminen ylipäättänsä enää mahdollista hovioikeudessa vai onko pikemminkin kysymys muutosvaatimusten myöntämisestä oikeaksi. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa ei säädetä syytteessä luopumisesta. Mainitun lain 5 luvun 17 §:n 2 momentissa säädetään syytteen rajoittamisesta ja 1 luvun 12 §:ssä syytteen peruuttamisesta. Viimeksi mainitun pykälän 2 momentin mukaan syytettä ei kuitenkaan voida peruuttaa, jos asiassa on annettu tuomio.

Oikeuskirjallisuudessa (Tolvanen, Matti: [Syytteen peruuttaminen ja syytteestä luopuminen](#), Juha Lappalaisen juhlakirja 2007, s. 524) on katsottu, että syytteestä luopuminen tarkoittaa syyttäjän ilmoitusta siitä, että syyte tulisi hylätä. Syyttäjä ei saa ajaa syytettä, jos todennäköisiä syitä syytteen tueksi ei enää ole. Syyttämismenettelmään perustuvaan rikosprosessiin ei sovi se, että syyttäjä vahvistuttaisi näyttöratkaisunsa tuomioistuimella. Hänen pitää joko vaatia rangaistusta tai luopua vaatimasta rangaistusta. Syyttäjä ei voi ajaa syytettä vain syyttömyyden vahvistamiseksi.

Tässä tapauksessa syyttäjä on ilmoittanut pitävänsä kirjanpitoon merkittyjä 493 400 euron jakelukuluja ”perusteltuina ja vähennyskelpoisina”, mutta siitä huolimatta samalla ilmoittanut, ettei hän miltei osin luopunut syytteestä tai rajoittanut sitä, koska Verohallintokaan ei luopuisi syytteestä.

Syyttäjän edellä selostettu lausuma on ollut sisällöltään niin ristiriitainen, ettei hovioikeuden olisi tullut sivuuttaa sitä ilman lisäkysymyksiä. Asiallisestihan syyttäjä on ilmoittanut, että hänen käsityksensä mukaan käräjäoikeuden ratkaisua tuli jakelukulujen osalta muuttaa ja syyte tältä osin hylätä. Silti syyttäjä on ilmoittanut, ettei syytteestä luovuta tai sitä rajoiteta. Käytettyjä ilmaisuja ei voi järkevällä tavalla sovittaa yhteen. Syyttäjä ei voi samanaikaisesti ajaa syytettä ja ilmoittaa sen olevan perusteeton.

Edellä selostettu pääkäsittelyn jälkeinen menettely on koskenut puheena olevia määrältään merkittäviä jakelukuluja, joiden oikeellisuudella on ollut huomattava merkitys yhtiön kirjanpidon väitetyn virheellisyyden ja vältettyjen verojen määrän kannalta. Hovioikeus on perustanut menettelynsä pääkäsittelyn täydentämisestä koskevaan oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 14 §:ään. Koska kysymys on ollut rikosasiasta, sovellettava säännös olisi kuitenkin käsitykseni mukaan ollut oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 13 §, joka sisällöltään vastaa mainittua oikeudenkäymiskaaren säännöstä.

Jos tuomioistuin pääkäsittelyn päättämisen jälkeen havaitsee välttämättömäksi, että asian käsittelyä on ennen asian ratkaisemista täydennettävä jonkin yksittäisen kysymyksen osalta, ja jos kysymys, jota käsittelyn täydentäminen koskee, on yksinkertainen tai vähäinen, tuomioistuin voi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 13 §:n nojalla täydentää käsittelyä pyytämällä asianosaisilta kysymyksestä kirjallisen lausuman. Muussa tapauksessa käsittelyä voidaan täydentää siten, että pääkäsittelyä jatketaan tai asiassa toimitetaan uusi pääkäsittely.

Käsitykseni mukaan pääkäsittelyn jälkeisessä menettelyssä on tässä tapauksessa ollut kysymys asiasta, jota ei voida pitää oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 13 §:ssä tarkoitettuihin tavoin yksinkertaisena eikä vähäisenä. Pääkäsittelyssä tapahtuneita laiminlyöntejä ei tässä tapauksessa ole voitu korjata pyytämällä lausumia mainitun lainkohdan nojalla. Asian asianmukainen käsittely olisi käsitykseni mukaan edellyttänyt pääkäsittelyn jatkamista tai uuden pääkäsittelyn toimittamista.

Edellä selostettua hovioikeuden menettelyä arvioitaessa on otettava huomioon myös se, ettei Verohallinto ole ollut asianomistajan asemassa törkeän kirjanpitorikoksen osalta (KKO 1999:2 ja HE 148/2007 vp, s. 37). Mainitun syytekohdan osalta vain syyttäjän lausumilla on näin ollen ollut merkitystä.

Ottamatta kantaa todistustaakan asianmukaiseen jakautumiseen (vrt. KKO 2011:20 kohta 18) tai hovioikeuden tuomion aineelliseen sisältöön, totean asian käsittelyyn sisältyneen edellä todettuihin tavoin piirteitä, jotka ovat vaikeuttaneet kantelijoiden puolustautumista hovioikeudessa ja jotka ovat myös hämärtäneet yhtäältä syyttäjän ja asianomistajan sekä toisaalta tuomioistuimen rooleja akkusatorisessa rikosprosessissa.

En pidä poissuljettuna, että edellä mainitut seikat antaisivat kantelijoille perustellun aiheen ylimääräiseen muutoksenhakuun korkeimmasta oikeudesta (ks. KKO 2009:84). Tältä osin asia jää kuitenkin kantelijoiden omaan harkintaan. Ylimääräisestä muutoksenhausta säädetään oikeudenkäymiskaaren 31 luvussa. Oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 1 §:n 4 momentin mukaan ylimääräisessä muutoksenhausta on käytettävä oikeudenkäyntiasiamiestä tai -avustajaa.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.5 esittämäni käsityksen Itä-Suomen hovioikeuden tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni hovioikeuden presidentille ja pyydän saatamaan sen ratkaisukokoonpanon tietoon.

Toimitan jäljennöksen päätöksestäni tiedoksi myös korkeimmalle oikeudelle, Verohallinnolle, Valtakunnansyyttäjänvirastolle, kihlakunnansyyttäjä - - ja kansanedustaja Jukka Kopralle, joka on toimittanut oikeusasiamiehen kansliaan ensimmäisen asiaan liittyneen kirjoituksen.